

- ² Конквест Р. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років / Роберт Конквест. – Луцьк : Терен, 2009. – 663 с.
- ³ Хроніка Світської України // Діло. – 1937. – 14 верес. – С. 3.
- ⁴ Snyder T. Skretches from a secret war. A Polish artist's mission to liberate Soviet Ukraine / Timothy Snyder. – Yale : University Press, 2005. – P. 215.
- ⁵ О. В. Бунт молоді (ферменти в ССРСР) / О. В. // Вістник. – 1935. – Кн. 2, т. 1. – С. 122.
- ⁶ Там само. – С. 124.
- ⁷ Там само. – С. 125.
- ⁸ Остання ставка Москви // Діло. – 1937. – 14 жовт. – С. 1.
- ⁹ Донцов Д. Зрада амфіктіонів / Донцов Д. // Вістник. – 1938. – Кн. 7–8, т. 3. – С. 591.
- ¹⁰ Там само. – С. 595.
- ¹¹ Бургардт О. Царство Сатани / Освільд Бургардт // Вістник. – 1938. – Кн. 4, т. 2. – С. 301.
- ¹² Там само. – С. 305.
- ¹³ Там само. – С. 304.
- ¹⁴ Там само. – С. 305.
- ¹⁵ Отрута чи гіпнолізм? Тайна слідства ГПУ // Діло. – 1937. – 2 лют. – С. 2.
- ¹⁶ Методи світських процесів // Діло. – 1937. – 11 серп. – С. 3.
- ¹⁷ Після Скрипника і Хвильового – Любченко // Діло. – 1937. – 4 верес. – С. 1.
- ¹⁸ Останній з могиканів. Трагічна кар'єра Панаса Любченка // Діло. – 1937. – 7 верес. – С. 3.
- ¹⁹ Відгуки самогубства Любченка за кордоном // Діло. – 1937. – 21 верес. – С. 7.
- ²⁰ Містерії з посадою прем'єра УСРСР // Діло. – 1937. – 25 лист. – С. 1.
- ²¹ Лазаревський Г. Московський судовий процес і Україна / Гліб Лазаревський // Діло. – 1938. – 13 берез. – С. 2.
- ²² Там само. – С. 2.
- ²³ Бритійський прем'єр Чемберлен дементує ревеліяції московського процесу // Діло. – 1938. – 11 жовт. – С. 1.
- ²⁴ Погром червоних старшин у ССРСР // Діло. – 1937. – 23 лип. – С. 1.
- ²⁵ Ягода стане перед судом за кримінальні провини // Діло. – 1937. – 6 квіт. – С. 4.
- ²⁶ За відізвання України від ССРСР // Діло. – 1937. – 9 берез. – С. 6.
- ²⁷ За що розстріляли українських артистів у Києві? // Діло. – 1937. – 11 груд. – С. 3.
- ²⁸ “Контрреволюціонери” на провідних становищах в УСРСР // Діло. – 1937. – 16 берез. – С. 2.
- ²⁹ Бургардт О. Царство Сатани / Освільд Бургардт // Вістник. – 1938. – Кн. 4, т. 2. – С. 301.
- ³⁰ Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939)... – С. 211.
- ³¹ Резолюції V-го Народнього З'їзду УНДО // Діло. – 1938. – 12 січ. – С. 7.
- ³² Два чужі поважні голоси про Україну // Діло. – 1938. – 30 січ. – С. 2.
- ³³ ЦДІАЛ України, ф. 148, оп. 8, спр. 3808, арк. 8–9.
- ³⁴ Соляр І. Ставлення УРП-УСРП до Радянської України / Ігор Соляр // Вісник Львівської комерційної академії. Серія “Гуманітарні науки”. – Львів, 2011. – Вип. 10. – С. 369.
- ³⁵ Там само. – С. 276.
- ³⁶ Протест українського жіноцтва проти нової хвилі червоного терору // Діло. – 1935. – 2 січ. – С. 3.
- ³⁷ Протест львівського робітництва проти терору на Світській Україні // Діло. – 1935. – 26 січ. – С. 2.

В статтє проанализировано отношение жителей западно-украинских земель (Галичины и Волыни) к сталинским “чисткам” в советской Украине 1930-х гг. Сквозь призму газетных публикаций в самых популярных изданиях (“Дило”, “Вистнык”), резолюцій съездов политических партий (УНДО, УСРП, УНДП) и общественных организаций (“Союз Украинок”, “Праця”) рассмотрено отношение западно-украинской общественности к репрессиям в УСРСР. “Чистки” в рядах коммунистической партии и в правительстве, аресты в красной армии и преследование деятелей науки и культуры в советской Украине – эти события нашли свое место в информационном пространстве украинского населения Польши. Особенно западно-украинская общественность обсуждала открытые судебные процессы над украинскими деятелями в СРСР.

Ключевые слова: Западная Украина, советская Украина, репрессии, Великий Терор, 1930-е гг.

The paper analyses attitude of Western Ukrainian community (Galicia and Volyn) towards Stalin's Great Terror in Soviet Ukraine in 1930th. Based on publications in most popular newspapers and journals (“Dilo”, “Vistnyk”), resolutions of political parties (UNDO, USRP, UNDP) and public organizations (“Soyuz Ukrainok”, “Pratsia”) describes the attitude on western Ukrainians toward repressions in Soviet Ukraine.

“Cleanings’ in communist party and in the government, arrests in the Red Army, persecutions of scientists and cultural leaders – this events found it’s place in information space of Ukrainians in Poland. With great interest Western Ukrainian community discussed open trials of Ukrainian officials in USSR.

Keywords: Western Ukraine, Soviet Ukraine, repressions, Great Terror, 1930th.

УДК 94 (477.8)

Петро ГАВРИЛИШИН

ПРОБЛЕМА ВСТАНОВЛЕННЯ СХІДНОГО КОРДОНУ ПОЛЬЩІ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Висвітлено перебіг дипломатичної боротьби провідних держав антигітлерівської коаліції щодо встановлення східного кордону Польщі. Встановлено, що найбільш вагому роль у цьому питанні відіграли рішення Тегеранської конференції.

Ключові слова: лінія Керзона, польсько-радянський кордон, дипломатія, польський еміграційний уряд, “велика трійка”.

Події Другої світової війни стали каталізатором низки процесів, пов’язаних із трансформацією як політичних устроїв, так і кордонів цілої низки держав Європи. У даному контексті неабияке зацікавлення викликає проблема встановлення кордонів Польщі. Ця тематика є широко відображеною у науковій історичній літературі¹, однак з огляду на стрімкі зміни, що відбуваються у сучасному глобалізованому світі та доволі непросте геополітичне становище України, проблема встановлення кордонів однієї з наших сусідніх держав викликає певний інтерес. Тим паче встановлений в 1945 р. польсько-радянський кордон закріпив за Україною так звані “kresy wschodnie”, таким чином втілюючи віковичне прагнення українців до об’єднання своїх етнічних земель. Актуальність статті підкреслює й те, що державна приналежність Західної України була каменем спотикання як у польсько-українських, так і польсько-радянських відносинах.

Протягом Другої світової війни проблема встановлення східного кордону Польщі перебувала у фарватері реалізованого у вересні 1939 р. пакту Молотова – Ріббентропа. За умовами цього договору Польща була силоміць розчленована між Радянським Союзом і Німеччиною. Власне, до повного завершення війни у Європі ця обставина була наріжним каменем у дипломатичних відносинах між польським еміграційним та радянським урядами. У разі перемоги у війні держав антигітлерівської коаліції представники польського еміграційного уряду сподівалися на збереження територіальної цілісності Польщі у кордонах до 1 вересня 1939 р. Натомість керівництво СРСР не хотіло втрачати приєднані восени 1939 р. території Західної України, Західної Білорусі та Віленщини.

Боротьба за польсько-радянський кордон також ускладнювалася через розбіжності, які виникли в ідеях та цілях лідерів держав “великої трійки”, до якої входили Великобританія, США і Радянський Союз. Позиції урядів цих держав кардинально різнилися між собою як у питанні територіальних меж Польщі, так і в облаштуванні післявоєнного устрою в Європі. За таких обставин розв’язання проблеми польських кордонів було одним з пріоритетних завдань у зовнішній політиці Польщі, СРСР та Великобританії.

Участь Радянського Союзу у територіальному розподілі Польщі отримала стримані оцінки урядів Великобританії та Франції. Це було пов’язано з тим, що політичні лідери цих держав не бажали погіршувати відносини з радянським керівництвом, яке на той час остаточно не перейшло на бік Німеччини. Водночас польський уряд зайняв тверду позицію, а саме: відродження Польщі у кордонах, які існували станом до 1 вересня 1939 р. Вказана позиція залишалася незмінною протягом усієї війни².

Обговорення проблеми польсько-радянського кордону на дипломатичному рівні мало місце вже у перші дні після початку радянсько-німецької війни. Поштовхом до цього стала

заява радянського уряду від 3 липня 1941 р., у якій зазначалося: “Ми стоїмо за створення незалежної Польської держави, в кордонах національної Польщі, включаючи деякі міста і області, які недавно відійшли до СРСР, при цьому питання про характер державного устрою в Польщі Радянський уряд вважає внутрішньою справою самих поляків”³.

Під час переговорів, що відбувалися у липні 1941 р. між прем'єром польського еміграційного уряду В. Сікорським та радянським послом І. Майським у Лондоні, було виявлено значні розбіжності у питанні східного польського кордону. Зокрема В. Сікорський наполягав на відродженні Польщі у кордонах до 1 вересня 1939 р., натомість радянський дипломат акцентував увагу на етнічному критерії визначення територіальних меж⁴. Підсумком цих переговорів стало підписання 30 липня 1941 р. договору, згідно з яким радянська сторона визнала угоди, підписані з Німеччиною у 1939 р., як такі, що втратили силу. Однак, з іншого боку, відновлення довоєнних польських кордонів договором не передбачалося⁵.

Новий етап переговорів стосовно польських кордонів мав місце у грудні 1941 р. під час візиту В. Сікорського до Москви. У ході бесіди з Й. Сталіним польський прем'єр рішуче заявив про збереження польського східного кордону за умовами Ризького договору 1921 р., після чого це питання більше не обговорювалося⁶. Щоправда, у грудні 1941 р. проблема кордонів також виплила на поверхню протягом британсько-радянських переговорів у Москві. Наполягання радянського керівництва на визнанні Великобританією кордонів СРСР станом на 22 червня 1941 р. представники британської делегації відкинули. Своєю відмовою міністр зовнішніх справ Великобританії Е. Іден обґрунтував умовами Атлантичної хартії. Зокрема у телеграфному повідомленні до лорда І. Галіфакса він зазначав: “Я використав Атлантичну хартію як аргумент проти вимоги Сталіна”⁷.

Польсько-радянські переговори, що мали місце влітку – восени 1941 р., засвідчили, що дійти спільного знаменника у територіальному питанні буде дуже складно. Водночас політичні лідери Великобританії та США У. Черчілль і Ф. Рузвельт виступили за відкладення розгляду проблеми європейських кордонів на післявоєнний період. Однак весною 1942 р. їхня позиція дещо змінилася. Це було пов'язано з погіршенням становища британських та американських військ на фронтах Середземномор'я і Тихого океану. Крім того, як У. Черчілль, так і Ф. Рузвельт побоювалися можливості встановлення сепаратного миру між СРСР і Німеччиною⁸.

У березні 1942 р. глави американського і британського урядів у питанні східного польського кордону висловилися на користь позиції СРСР. Зокрема, 12 березня 1942 р. під час зустрічі радянського посла у США М. Литвинова з американським президентом Ф. Рузвельт заявив, що не має ніяких розбіжностей з радянською стороною у питанні післявоєнного облаштування кордонів. Проте офіційно підтверджувати будь-які рішення на даному етапі він вважав недоцільним⁹.

До кінця 1942 р. польсько-радянські та радянсько-британські відносини поступово погіршувалися. Це було пов'язано з неспроможністю відкриття Великою Британією та США другого фронту, а також виведенням польської армії генерала В. Андерса з СРСР на Близький Схід у вересні 1942 р.¹⁰ Особливо західні союзники були стурбовані відмовою Й. Сталіна взяти участь у конференції, яку було заплановано провести у Касабланці (Марокко). Крім того, на поверхню знову ж таки виплила побоювання лідерів США і Великобританії щодо встановлення сепаратного миру між СРСР і Німеччиною. Ці побоювання були обумовлені перемогою радянських військ у Сталінградській битві¹¹.

Напруга у відносинах між державами антигітлерівської коаліції була доповнена розірванням дипломатичних відносин між СРСР і Польщею, яке відбулося 25 квітня 1943 р. Приводом до їх розірвання стала сумнозвісна “Катинська справа”. Спроби західних союзників чинити тиск на радянський уряд з метою відновлення польсько-радянських дипломатичних відносин були марними¹². Фактично, “катинське питання” було використане Й. Сталіним з метою політичного усунення польського еміграційного уряду, який стояв на заваді втілення геополітичних планів керівництва СРСР¹³.

До кінця 1943 р. політичним лідерам західних держав стало зрозуміло, що тиск на радянський уряд не тільки не сприяє відновленню польсько-радянських дипломатичних

взаємин, але й загострює їхні відносини з СРСР¹⁴. 19 листопада 1943 р. польський уряд надіслав урядам США та Великобританії два майже ідентичні за своїм змістом меморандуми. Зокрема, у них зазначалося, що за умови вступу радянських військ на територію Польщі без попереднього відновлення дипломатичних відносин, польським урядом будуть вжиті політичні заходи проти “насилля над суверенітетом Польщі”. Стосовно питання кордонів, яке також було відображене у меморандумах, позиція польського уряду залишилася без змін¹⁵.

Спроби польського еміграційного уряду схилити британців та американців на свій бік успіху не мали. Намагання польського прем'єра С. Миколайчика особисто зустрітися з Ф. Рузвельтом і У. Черчіллем напередодні запланованої конференції, що мала відбутися у Тегерані, також закінчилися невдачею. Очевидно, лідери урядів США і Великобританії підійшли до Тегеранської конференції з чітко підготовленими і продуманими конкретними ідеями щодо проблеми польських кордонів.

На Тегеранській конференції (28 листопада – 1 грудня 1943 р.) Й. Сталіну вдалося досягти попередньої згоди союзників про встановлення польсько-радянського кордону по лінії Керзона. В цілому, радянська сторона мотивувала свою позицію етнічним принципом розподілу територій, наголошуючи на природному праві українців і білорусів до проживання в межах своїх національних республік¹⁶. Водночас У. Черчіллем було запропоновано задовольнити інтереси поляків за рахунок Німеччини, а дещо згодом підняти питання про відновлення польсько-радянських відносин¹⁷. Також з матеріалів засідань “великої трійки” було очевидним намагання британців виступити посередниками у справі подальшого налагодження стосунків між польським та радянським урядами.

Більш стриманою у “польському питанні” була позиція американського президента. Ф. Рузвельт побоювався відкрито виступити на боці СРСР, мотивуючи це майбутніми президентськими виборами у США. Під час однієї з розмов зі Й. Сталіним, він сказав: “В Америці є шість-сім мільйонів громадян польського походження і тому я, як людина практична, не хотів би втратити їх голоси. Я погоджуюсь з маршалом Сталіним у тому, що ми повинні відновити польську державу, і особисто я не маю заперечень, щоб кордони Польщі було відсунуто зі сходу на захід – аж до Одери, але з політичних міркувань в цей час я не можу брати участь у вирішенні цього питання”¹⁸.

Головним наслідком Тегеранської конференції для радянських представників стало досягнення згоди її учасників на проведення польсько-радянського кордону по лінії Керзона.

4 січня 1944 р. Червона армія перетнула колишній польсько-радянський кордон. За таких умов питання польських кордонів набуло ще більшої гостроти. Польський еміграційний уряд знову намагався отримати підтримку урядів США і Великобританії у даному питанні. Проте і британці, і американці розуміли, що через суттєву затримку у відкритті другого фронту визволення Польщі відбуватиметься виключно за участі радянських військ¹⁹.

11 січня 1944 р. радянський уряд зробив офіційну заяву про радянсько-польські відносини, у якій зазначалося, що “Польща повинна відродитися не шляхом захоплення українських і білоруських земель, а шляхом повернення до складу Польщі відібраних німцями у Польщі корінних польських земель”. Також радянський уряд заявив, що кордони 1939 р. не є незмінними й у районах з переважаючим польським населенням можуть підлягати виправленню на користь Польщі²⁰. Відповіддю на заяву радянського керівництва став меморандум міністерства закордонних справ польського еміграційного уряду від 13 січня 1944 р. У ньому головний акцент було зроблено на тому, що лінія Керзона не може слугувати основою міждержавного кордону, оскільки юридично вона не була підтверджена радянською конституцією²¹.

Протягом січня – лютого 1944 р. певний вплив на хід польсько-радянського порозуміння намагався здійснити британський уряд. 20 січня 1944 р. під час переговорів У. Черчілля з польськими міністрами, британський прем'єр наполягав на прийнятті ними лінії Керзона як основи кордону з СРСР. У підсумку переговори британців із представниками польського й радянського урядів не дали бажаних результатів. 15 лютого 1944 р. польський еміграційний уряд остаточно відхилив пропозиції У. Черчілля²².

Відмова поляків для Москви була вигідним варіантом розвитку подій, адже показувала небажання двостороннього вирішення зазначених проблем. Фактично здобуті у Тегерані

домовленості із західними союзниками, а також утворення Крайової Ради Народової були вагомими факторами, що обумовили позицію СРСР у “польському питанні”. Як вважає дослідник цієї проблеми І. Козловський, саме завдяки цим обставинам Й. Сталін повністю відкинув можливість компромісу з польським еміграційним урядом²³.

На думку дослідника Є. Чернишова, після проведення Тегеранської конференції відносини Великобританії та США з Польщею обумовлювалися двома факторами: з одного боку – на основі “формули”, яку було погоджено у Тегерані, з іншого – обіцянкою радянського керівництва розпочати наступ на підтримку відкриття другого фронту у травні 1944 р.²⁴

Незважаючи на всю складність ситуації, у якій опинився польський еміграційний уряд, його представники не припиняли спроб домогтися сприятливого розв’язання проблеми польського східного кордону. Під час візитів С. Миколайчика спочатку до Вашингтона, а пізніше до Москви у серпні 1944 р. відбулося кілька його зустрічей з В. Молотовим та Й. Сталіном. Можливість вирішення наболілих проблем на користь польського еміграційного уряду ускладнювалася не тільки у зв’язку з непоступливістю радянського керівництва. Важливим фактором також стало утворення тимчасового органу влади – Польського Комітету Національного Визволення, який очолив Едвард Осубка-Моравський²⁵.

На наш погляд, створення ПКНВ також засвідчило про два досить вагомні аспекти зовнішньої політики Радянського Союзу. По-перше, радянське керівництво продемонструвало повне ігнорування польського еміграційного уряду, по-друге, – значною мірою була втрачена можливість розбудови післявоєнної Польщі на демократичних засадах.

Зі створенням ПКНВ радянський уряд отримав ще один суттєвий “козир” у вирішенні “польського питання”. Зокрема керівництво Радянського Союзу здобуло можливість продемонструвати Великобританії та США, що воно стоїть осторонь польських проблем. При цьому наголос робився на тому, що лідери польського уряду в Лондоні мають змогу вирішувати свої справи безпосередньо з представниками ПКНВ²⁶. Зокрема під час зустрічі С. Миколайчика з В. Молотовим, що мала місце 31 липня 1944 р. у Москві, нарком закордонних справ СРСР підкреслив, що всі питання, у яких зацікавлений польський прем’єр, було б доцільно з’ясовувати з представниками ПКНВ. Свою позицію він обґрунтував кращою обізнаністю польських справ саме ПКНВ, а не радянським урядом, з яким потрібно вирішувати лише ті питання, які стосуються СРСР²⁷.

Не змогли бодай трохи похитнути радянську позицію й серпневі переговори С. Миколайчика зі Й. Сталіном. Радянський лідер надалі наполягав на проведенні східного кордону Польщі по лінії Керзона, що було б, на його думку, цілком справедливим рішенням. Власне Й. Сталін навів новий, доволі вагомий аргумент, а саме те, що так звана лінія Керзона була прийнята у 1919 р. у результаті арбітражного рішення Верховної Ради Антанти. При цьому росіяни у затвердженні такого рішення участі не брали. Остаточо вирішити це питання, як зазначив Й. Сталін, буде можливим, “... коли буде існувати єдиний польський уряд”²⁸.

Чергова спроба вирішити польську проблему мала місце у Москві в рамках британсько-радянської зустрічі, яка тривала з 9 по 19 жовтня 1944 р. У нарадах брали участь У. Черчілль, Е. Іден, Й. Сталін, В. Молотов з їх політичними радниками, а також польська делегація еміграційного уряду²⁹. Польські делегати прибули до Москви тільки 12 жовтня. Наступного дня на засіданні В. Молотов відверто оголосив польським делегатам про попередні домовленості глав урядів держав “великої трійки”, досягнуті ще в Тегерані. “... Отже, на цій підставі можемо засвідчити, що лінія Керзона відповідає не лише поглядам радянського уряду, але що вона є спільним виявом поглядів всіх трьох великих держав у цій справі”, – додав радянський міністр³⁰.

Кульмінацією московських дебатів став британський проект порозуміння від 16 жовтня, згідно з яким поляки висловили свою готовність прийняти лінію Керзона за основу майбутнього кордону³¹. Проте лондонським еміграційним урядом цей документ затверджений так і не був. Як наслідок, 24 листопада 1944 р. С. Миколайчик подав у відставку. Заново сформований польський уряд очолив Томаш Арцішевський³².

Новий етап у вирішенні “польського питання” започаткувало відкриття конференції у Ялті, яка проходила з 4 по 11 лютого 1945 р. Як і у Тегерані, у цій конференції брали участь

лідери держав “великої трійки” – Й. Сталін, У. Черчілль та Ф. Рузвельт. Щодо врегулювання польської проблеми було намічено основний блок питань, а саме: 1) формування єдиного тимчасового уряду; 2) встановлення кордонів Польщі на сході і заході; 3) проведення вільних демократичних виборів³³.

Під час роботи конференції Ф. Рузвельт і У. Черчілль намагалися “відкорегувати” лінію Керзона з розрахунком передачі Польщі Львівської області. Проте ці спроби виявилися марними, а У. Черчілль заявив, що “претензії росіян на Львів і на “лінію Керзона” ґрунтуються не на силі, а на праві”³⁴. У підсумку сторони досягли домовленості провести східний кордон по лінії Керзона “... зі змінами на користь Польщі у деяких районах на 5 – 8 кілометрів”³⁵.

Після закінчення конференції керівники союзних держав залишилися задоволеними її перебігом та прийнятими домовленостями. На думку І. Козловського, наполягання британського прем’єр-міністра на встановленні лінії Керзона було обумовлено його прагненням “... перетворити її на кордон двох політичних систем”³⁶. Так, 27 лютого 1945 р. У. Черчілль виступив з промовою у Палаті громад, у якій він зазначив: “Підтримуючи російську вимогу відносно лінії Керзона, я відхиляю і відкидаю всяке припущення, начебто ми йдемо на сумнівний компроміс чи поступаємося силі чи страху. Я з найглибшим переконанням заявляю про принципову справедливість політики, якою вперше керуються зараз всі три великі союзники”³⁷.

З наближенням Червоної армії до німецьких кордонів курс радянської зовнішньої політики ставав дедалі жорсткішим. З весни 1945 р. у відносинах радянської влади з урядами Великобританії і США з’явилася напруга. Спостерігалися певні відхилення Москви від ялтинських домовленостей, що обурювало союзників. Зокрема В. Молотов відмовився замінити люблінський прокомуністичний уряд Урядом Національної Єдності, що викликало протести з боку американців і британців. Натомість Москва погоджувалася лише на введення до складу уряду кількох нових членів³⁸.

Не останню роль у загостренні американо-радянських відносин відіграла смерть Ф. Рузвельта (12 квітня 1945 р.). Президентське крісло було зайняте Г. Труменом, який був менш лояльним за свого попередника. У зв’язку із цим у поляків з’явилася надія на появу пропольського курсу в політиці США. Ці сподівання були розвіяні 5 липня 1945 р., коли уряди США і Великобританії офіційно визнали Уряд Національної Єдності. Слідом за ними 6 і 7 липня новий польський уряд визнали Італія та Канада³⁹.

Потсдамська конференція, яка розпочалася 17 липня 1945 р., лише підтвердила попередні ялтинські домовленості. Фактично питання, пов’язані з польсько-радянським кордоном, навіть не розглядалися. Головну увагу учасники конференції приділили західним територіальним межах Польщі. 16 серпня 1945 р. між Радянським Союзом і Польщею було укладено договір про встановлення кордону. Обмін ратифікаційними документами між двома сторонами відбувся 4 лютого 1946 р.⁴⁰

Отже, у роки Другої світової війни відбувався тривалий процес дебатів між учасниками антигітлерівської коаліції довкола проблеми встановлення східного кордону Польщі. На Тегеранській та Ялтинській конференціях політичні лідери США та Великобританії прийняли пропозицію Й. Сталіна про розмежування польсько-радянських територій згідно з лінією Керзона. Це пояснюється тим, що в умовах важкої війни з Німеччиною та її сателітами Радянський Союз розглядався як більш вагомий стратегічний партнер, аніж окупована Польща. Незважаючи на це, польський еміграційний уряд до останнього не полишав надії на встановлення кордону у довоєнних межах. Спроби уряду С. Миколайчика заручитися підтримкою урядів Великобританії та США були марними. Ні У. Черчілль, ні Ф. Рузвельт не бажали вступати у конфлікт з радянською стороною, розважливо оцінюючи безпосереднє сусідство СРСР з Польщею та можливості Червоної армії. Зі звільненням радянськими військами Польщі від нацистів її територія автоматично опинилась у радянській сфері впливу. Поміркована політика американського й британського урядів, а також активні дії радянської дипломатії стали факторами, які посприяли розв’язанню територіальної суперечки на користь Кремля. Іншим вагомим наслідком зазначених чинників стало встановлення у Польщі влади з чітко вираженою прорадянською орієнтацією.

- 1 Макарчук В. С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939–1945 рр.): історико-правове дослідження / В. С. Макарчук. – К.: Атіка, 2007. – 368 с.; Козловський І. С. Встановлення українсько-польського кордону. 1941–1951 / І. С. Козловський. – Львів: Каменяр, 1998. – 222 с.; Ботушанський В. Питання українсько-польського кордону під час Другої світової війни / В. Ботушанський // *Polacy i ukraińcy podczas II Wojny światowej / pod red. W. Bonusiaka.* – Rzeszów: Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej, 2000. – С. 113–122; Мрака І. Б. Проблема кордонів Польщі у зовнішній політиці Великої Британії у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02. “Всесвітня історія” / І. Б. Мрака. – Львів, 2005. – 20 с.; Чернышов Е. Ю. Польский вопрос в политике Великобритании и США в 1939–1947 гг.: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03. “Всеобщая история” / Е. Ю. Чернышов. – Калининград, 2008. – 23 с.; Барабаш В. В. Дипломатическая борьба за белорусско-польскую границу в период Второй мировой войны / В. В. Барабаш // *Героический путь пограничных войск (1918–2008 гг.): материалы междунар. науч. конф. (Гродно, 18 апреля 2008 г.) / под ред. В. П. Верхося.* – Гродно: Изд.-полиграф. отдел УО “ГГАУ”, 2008. – С. 74–80; Sawicki T. Wschodnia granica Polski w polityce ZSSR, Wielkiej Brytanii i USA podczas II wojny światowej / T. Sawicki // *Wilno i kresy północno-wschodnie: materiały II międzynarodowej konferencji (Białostok, 17 września 1994 r.); w 4 t. Т. 1: Historia i ludzkie losy / pod red. E. Feliksiak, A. Mironowicza.* – Białystok, 1996. – S. 139–169.
- 2 Барабаш В. В. Дипломатическая борьба... – С. 74–75.
- 3 История внешней политики СССР. 1917–1980: у 2 т. Т. 1: (1917–1945 гг.) / под ред. А. А. Громыко, Б. Н. Пономарева. – М.: Наука, 1980. – С. 423.
- 4 Ботушанський В. Питання українсько-польського кордону... – С. 116.
- 5 Sawicki T. Wschodnia granica Polski w polityce ZSSR... – S. 150.
- 6 Ботушанський В. Питання українсько-польського кордону... – С. 117.
- 7 Трухановский В. Г. Антони Иден. Страницы английской дипломатии, 30–50-е годы / В. Г. Трухановский. – М.: Международные отношения, 1976. – С. 233.
- 8 Барабаш В. В. Проблема советско-польской границы во внешней политике государств антифашистской коалиции (1941–1945 гг.) / В. В. Барабаш // *Шлях да ўзаємнасці: матэрыялы XV міжнар. навук. канф. (Гродна, 13–14 лістапада 2008 г.) / рэдкал.: І. Крэнь, С. Мусіенка, І. Папоў, Я. Роўба.* – Гродна: ГрГУ, 2009. – С. 78.
- 9 Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941–1945: документы и материалы: в 2 т. Т. 1: (1941–1943) / редкол. Г. А. Арбатов, В. Г. Комплектов, Г. М. Корниенко, П. П. Севостьянов, С. Л. Тихвинский. – М.: Политиздат, 1984. – С. 155.
- 10 Мрака І. Б. Проблема кордонів Польщі... – С. 12.
- 11 Макарчук В. С. Государственно-территориальный статус западно-украинских земель в период Второй мировой войны: Историко-правовое исследование / В. С. Макарчук. – М.: Историческая память, 2010. – С. 303.
- 12 Чернышов Е. Ю. Польский вопрос в политике Великобритании... – С. 13.
- 13 Барабаш В. В. Проблема советско-польской границы... – С. 79.
- 14 Чернышов Е. Ю. Польский вопрос в политике Великобритании... – С. 13.
- 15 Фейс Г. Черчилль. Рузвельт. Сталин. Война, которую они вели, и мир, которого они добились / Герберт Фейс. – М.: Центрполиграф, 2003. – С. 255–256.
- 16 Черчилль У. Вторая мировая война: в 6 т., 3 кн. / У. Черчилль. – М.: Воениздат, 1991. – Т. 5, 6, кн. 3. – С. 224–225, 231.
- 17 Тегеран – Ялта – Потсдам: сборник документов / сост. Ш. П. Санаков, Б. Л. Цыбулевский. – М.: Международные отношения, 1970. – С. 48–49.
- 18 Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны. 1941–1945 гг.: сборник документов: в 5 т. Т. 2: Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (28 ноября – 1 декабря 1943 г.) / глав. ред. А. А. Громыко. – М.: Политиздат, 1978. – С. 168.
- 19 Сиполс В. Я. На пути к великой Победе: Советская дипломатия в 1941–1945 гг. / В. Я. Сиполс. – М.: Политиздат, 1985. – С. 270.
- 20 Знешняя палітыка Беларусі: зборнік дакумэнтаў і матэрыялаў: в 5 т. Т. 4: (чэрвень 1941 г. – жнівень 1945 г.) / склад. Н. М. Дзятчык, У. М. Міхнюк, У. К. Ракашевич і інш. – Мінск: БДУ, 2001. – С. 166–167.
- 21 Снапкоўскі У. Е. Знешнепалітычная дзейнасць Беларусі. 1944–1953 гг. / У. Е. Снапкоўскі. – Мінск: Беларуская навука, 1997. – С. 78.
- 22 Сиполс В. Я. На пути к великой Победе... – С. 270–271.
- 23 Козловський І. С. Встановлення українсько-польського кордону... – С. 76.

- 24 Чернышов Е. Ю. Польский вопрос в политике Великобритании... – С. 15.
- 25 Радянська Україна. – 1944. – 25 лип. – С. 4.
- 26 Козловський І. С. Встановлення українсько-польського кордону... – С. 119.
- 27 Восточная Европа в документах российских архивов. 1944 – 1953 гг.: в 2 т. Т. 1: 1944–1948 / отв. ред. Г. П. Мурашко. – М.: Новосибирск: Сибирский хронограф, 1997. – С. 48–51.
- 28 Советский фактор в Восточной Европе. 1944–1953 гг.: документы: в 2 т. / отв. ред. Т. В. Волокитина. – М.: РОССПЭН, 1999. – Т. 1. – С. 73–74.
- 29 Прикарпатська правда. – 1944. – 24 жовт. – С. 3.
- 30 Anders W. Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946 / W. Anders. – Newtown, Wales: Montgomeryshire Printing Company, LTD, 1950. – S. 318.
- 31 Armia Krajowa w dokumentach. 1939–1945 / komitet redakcyjny: H. Czarnocka, K. Iranek-Osmecki, W. Otocky, T. Pełczyński. – Londyn: Studium polski podziemnej, 1981. – Т. 5 (październik 1944 – lipiec 1945). – S. 71.
- 32 Козловський І. С. Встановлення українсько-польського кордону... – С. 135.
- 33 Черчилль У. Вторая мировая война... – С. 529–530.
- 34 Трухановский В. Г. Антони Иден... – С. 19.
- 35 Черчилль У. Вторая мировая война... – С. 529–530.
- 36 Козловський І. С. Встановлення українсько-польського кордону... – С. 142.
- 37 Прикарпатська правда. – 1945. – 28 лют. – С. 4.
- 38 Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – К.: Основи, 1999. – С. 358–359.
- 39 Червоний прапор. – 1945. – 10 лип. – С. 4.
- 40 Макарчук В. С. Міжнародно-правове визнання державного кордону між Україною і Польщею (1939–1945 рр.) / В. С. Макарчук. – К.: Атіка, 2004. – С. 279.

Освещено течение дипломатической борьбы ведущих государств антигитлеровской коалиции по установлению восточной границы Польши. Установлено, что наиболее важную роль в этом вопросе сыграли решения Тегеранской конференции.

Ключевые слова: линия Керзона, польско-советская граница, дипломатия, польское эмигрантское правительство, “большая тройка”.

The article highlights the course of diplomatic struggle among the leading states of the anti-Hitler coalition which concerned the establishment of the east border of Poland. It concludes that the resolutions of the Tehran Conference played the major role in this problem solution.

Keywords: the Curzon line, Polish-Soviet border, diplomacy, Polish emigration government, the “Big Three”.

УДК 39 (477.86)

Ігор ЛЮБЧИК

РОЗСЕЛЕННЯ ТА ПІСЛЯВОЄННІ РЕАЛІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ЗАКЕРЗОННЯ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті на основі архівних матеріалів зроблено спробу проаналізувати особливості розселення та післявоєнні будні українських переселенців із Закерзоння в Івано-Франківській області. Автор підсумовує, що географія розселення переселенців була широкою і включала переважно всі райони, за винятком гірських, де облаштування переселенців не набули масового характеру. Облаштування переселенців у Івано-Франківській області відбувалося переважно невеликими групами, які включали від кількох сімей до кількох десятків. Матеріали з листів-скарг прохального характеру чи не найкраще дають змогу охарактеризувати складні умови депортованих після прибуття на Прикарпаття.

Ключові слова: Закерзоння, українські переселенці, Івано-Франківська область.

Українсько-польський воєнно-політичний конфлікт на завершальному етапі Другої світової війни став приводом для радянського та польського керівництва вирішити міжетнічний